

El Consell de la Terra el 1419: d'assemblea a òrgan de representació

Susanna Vela i Palomares

Doctora en Història Medieval. Historiadora i arxivera
susanna.vela@gmail.com

Resum

El Consell de la Terra el 1419: d'assemblea a òrgan de representació

Els segles XIV i XV seran l'escenari de la consolidació del règim polític i institucional andorrà vigent durant els segles XVI i XVII. La personalitat política d'Andorra anirà guanyant fesomia, sobretot quan entrà en relació amb les autoritats senyorials i actuà reclamant, pactant o transigent, directament amb els consenyors i els seus representants.

Resumen

El Consejo de la Tierra en 1419: de asamblea a órgano de representación

Los siglos XIV y XV serán el escenario de la consolidación del régimen político e institucional andorrano vigente durante los siglos XVI y XVII. La personalidad política de Andorra irá ganando fisonomía, sobre todo cuando entró en relación con las autoridades señoriales y actuó reclamando, pactando o transigiendo, directamente con los co-señores y sus representantes.

Résumé

Le Consell de la Terra de 1419 : de l'assemblée à l'organe représentatif

Les XIVe et XVe siècles seront le scénario de la consolidation du régime politique et institutionnel andorran qui restera en vigueur aux XVIe et XVIIe siècles. La personnalité politique d'Andorre gagnera en puissance, en particulier lorsqu'elle entrera en contact avec les autorités statutaires et agira en revendiquant, en acceptant ou en transigent, directement avec les Coseigneurs et leurs représentants.

Abstract

The Consell de la Terra in 1419: from an assembly to a representative organ

The 14th and 15th centuries were a time of consolidation of the political and institutional regime in Andorra that would be maintained during the 16th and 17th centuries. The Andorran political personality gained its characteristic traits, especially through its relationships with nearly nobles, and by action of claims, pacts and transactions directly with the Co-Princes and their representatives.

“... Consell de la Terra, Consell de la Vall o Consell de Vinti-quatre i sos consiliaris o prohòmens còsols o consellers. Se solia congregar antigament lo dit Consell per caps de casa, de manera que tots tenien obligació d'assistir baix certa pena, consta de vàrios escrits. No tenia lloc ni certa casa a on juntar-se, per lo que regularment se juntava davant del pòrtico d'alguna iglésia, aixís com los demés consells. Aquest consell (com també los demés consells de les parròquies i quarts) pot juntar-se, i efectivament se junta, sens preceir mandato ni ser necessària assistència de veguers, batlles ni altres ministres dels prínceps...”

Manual Digest. Capítol 13. De la introducció o principi, i constitució o composició del Consell General

ls segles XIV i XV seran l'escenari de la consolidació del règim polític i institucional andorrà que es mantindrà vigent durant els segles XVI i XVII. En el curs dels segles baix medievals la personalitat política d'Andorra anirà guanyant fesomia, sobretot quan entrà en relació amb les autoritats senyorials i actuà, encara que de forma col·lectiva, reclamant, pactant o transigent, directament amb els consenyors o amb els seus representants i amb els representants de les comunitats veïnes quan s'havien de resoldre qüestions relacionades amb emprius i establir pactes per a l'aprofitament de pastures, entre altres drets. Aquesta contribució reprèn idees i conceptes que s'han treballat amb anterioritat, un exercici de revisió bibliogràfica amb la voluntat d'establir algunes línies per al desenvolupament de recerques futures.

Des del segle XIV documentem actuacions fetes per part de tota la universitat de les Valls mitjançant la designació d'uns delegats, interlocutors, davant les instàncies senyorials i veïnals sobre la base de les sis universitats de les Parròquies

de les valls d'Andorra. Aquestes delegacions es feien esporàdicament, per necessitat i sense regularitat; són sindicatures especials o expressament delegades per anar a resoldre conflictes concrets, acordar compromisos amb comunitats veïnes o formular reclamacions contra la senyoria. El 1364 els andorrans, mitjançant tres síndics i procuradors de les universitats de les valls, van adreçar una cèdula a la Cort per protestar pels abusos comesos pels Veguers.

D'aquestes formes primeres de govern i representació, les assemblees de tots els caps de casa de les Valls, es va passar a un òrgan més reduït i més o menys permanent: el Consell de la Terra d'Andorra, format per representants de les universitats de les Parròquies que eren escollits, anualment, del conjunt de tots els caps de casa.

Cal distingir així dos nivells en l'àmbit de l'organització política i administrativa de les Valls: una organització local –estructurada en Parròquies i gestionada per les universitats i els Quarts– i una organització general de les Valls –amb representació de totes les universitats.

Des del segle XIV documentem accions dutes a terme pels diferents Comuns o universitats de les Valls. Els Quarts disposaven de pastures i boscos propis, de recursos (taxes i rendes) i de representants en el consell dels Comuns.¹

Tenim doncs una organització “esglaonada” –Quart, Comú i Consell de la Terra– que s'ocupava de la gestió i el control de l'aprofitament de l'espai entès com a lloc comú (els comunals), l'accés al qual era comunitari, però que s'explotava de forma particular.

Les reunions d'aquests Comuns aplegaven tots els caps de casa de cadascun dels pobles de la Parròquia, en una mena d'assemblees obertes, i s'hi escollien els representants de la comunitat per anar a defensar els interessos col·lectius. Desconeixem el sistema d'elecció o la procedència social i econòmica d'aquests representants, però és plausible que es tractés de persones amb una

certa significació social i econòmica. Treballs com el que està portant a terme el Centre d'Estudis Històrics i Polítics (CEHiP) de l'Institut d'Estudis Andorrans (IEA) amb l'estudi de Núria Preixens sobre els càrrecs públics andorrans durant l'edat mitjana i amb el d'Emma Arcelin sobre els primers parlaments pirinencs aportaran moltes dades al respecte i permetran esclarir els dubtes actuals.

Des del segle XIV existia a cada parròquia un consell de jurats, elegits anualment, que tenien cura dels afers comunals i recaptaven la quèstia.²

Consell de la Terra

Aquesta organització culmina en l'òrgan de govern que aplegaria els representants de tots els Comuns i universitats de les Valls: el Consell de la Terra, aspecte que ha portat a alguns historiadors a afirmar que les valls d'Andorra no eren res més que una federació de Comuns (R. Viader, 2003), una estructura assentada sobre un sistema econòmic que permetia l'apropiació privada dels béns col·lectius, gestionat o arbitrat per una classe dirigent que en va garantir la reproducció social controlant els òrgans de govern local i que, salvades les diferències, va perpetuar el sistema polític andorrà fins al segle XIX.

Al llarg dels segles XIV i XV es documenta arreu la tendència a restringir el nombre de participants als consells, tant de parròquia com de la reunió dels representants de les universitats de les valls. El procés de desplaçament de les assemblees generals dels caps de casa (prohoms) per un òrgan de govern reduït i més o menys permanent es porta a terme durant el segle XV, encara que de forma poc clara. Desconeixem la periodicitat d'aquestes assemblees, però sembla que “s'aplegaven en consell” quan es tractava de solucionar els problemes que afectaven la generalitat de les valls, especialment els que estaven relacionats amb la jurisdicció senyorial de les valls i els de trànsit de mercaderies i bestiar.

1. El cas més singular és el del quart *mitger* de l'Aldosa i d'Anyós (la Massana) sorgit de l'acord establert el 1357 entre els prohoms d'aquests dos Quarts per l'explotació conjunta del Solà de l'Aldosa. A Encamp, únic lloc on no trobem quarts o veïnats, en general les principals cases de Vila, la Mosquera i les Bons estan representades en totes les instàncies de poder.

2. Trobem uns col·lectors de la quèstia pel comte de Foix, el 1305, o uns personatges relacionats amb la Cort d'Andorra pel bisbe, el 1314 a R. VIADER: *L'Andorre du IXe au XIVe siècle. Montagne, féodalité et communautés*. Tempus. Presses Universitaires du Mirail i Fundació Julià Reig, 2003.

L'11 de febrer de 1419 Francesc de Tovià, Consenyor bisbe d'Urgell, reconeix l'òrgan de govern comunitari, el Consell de la Terra, i concedeix una mena de reglament per al seu funcionament de forma més regular. Sabem que anteriorment ja existia aquesta assemblea amb uns delegats, els prohoms, amb certes funcions de representació i decisió d'àmbit general. La demanda formulada per Andreu d'Alàs s'emmarca en la qüestió que enfrontava els andorrans amb la vila de Puigcerdà i les universitats de la vall de Querol a raó del pagament de la lleuda. Els andorrans expliquen que per resoldre assumptes suscitats amb d'altres comunitats han de *“fer ajustament e aplegar consell per deliberar e acordar que deuen e poden fer [...] e ordenar i constituir síndics o missatgers [...] e això no poden fer sense aplegar consell”*. Atès el problema que representa fer *“ajustaments de tots els homes de les valls (que) per reunir-se han de venir de dos o tres llegues o de més lluny i deixar els seus treballs”*, i que és poc operatiu una assemblea amb tantes persones, ja que *“tants camps tants enteniments”*, demanen que d'ara endavant s'ordeni, un cop l'any, el Consell –de tots– en un lloc determinat per poder elegir i assignar dos o tres homes de cada parròquia, *“que juraran en forma acostumada”*, i que puguin elegir o fer Síndic o Síndics, missatger o missatgers per representar els interessos de les Valls.

Tindriem, doncs, un Consell format per un mínim de dotze i un màxim de divuit jurats i pròcers, els quals designarien un o diversos representants –Síndics–encarregats dels assumptes a tractar en nom de tots els andorrans.

L'historiador Roland Viader (2003) reflexiona sobre les motivacions que van dur a l'atorgament d'aquest document que autoritza el nomenament de síndics de forma regular per part del Consell de la Terra, és a dir, el perquè d'aquesta concessió, ja que no els dona res que no posseïssin des de feia temps. Segons Viader, es tracta de l'accés al poder d'un grup de notables que volen controlar al seu favor el Consell de la Terra en detriment de la generalitat dels andorrans: d'una banda, els jurats i els pròcers que semblen proposar la modificació en el funcionament del consell; de l'altra, el conjunt dels andorrans.

És un procés d'estructuració que s'ha d'entendre en el marc de l'organització d'una ramaderia orientada al benefici comercial en la qual cal controlar tots els espais

on aquesta es produeix i regular qui, com i quan aprofita les millors herbes. Probablement és també el moment de l'assumpció dels comunals com a propis per part dels òrgans de govern local, dominats cada cop més per l'oligarquia ramadera.

En relació amb aquest aspecte ens trobem amb el problema de la representació. Desconeixem a quins principis o realitats obeïa la representació, per què en un moment determinat Canillo té més representants (fins a sis) que una altra parròquia com Andorra (només quatre). ¿Podem pensar en una representació proporcional a l'extensió dels territoris, pel que fa a riquesa econòmica o a un determinat nivell de població?

Els documents, però, són imprecisos a l'hora de descriure el nombre de prohoms, homes i Cònsols que formen aquesta assemblea. El 1433 es reuneixen al porxo de Sant Esteve d'Andorra la Vella sis jurats de les universitats de les valls i uns síndics, i el mateix any un nombre indeterminat de jurats i prohoms actuen en nom de la terra d'Andorra. Més tard trobem tretze prohoms –dos de cada parròquia i tres per Canillo– que actuen en nom de les universitats dels llocs de les Valls d'Andorra. A partir de 1448 sembla que el Consell de la Terra estaria format pels Cònsols i els Consellers de cadascuna de les universitats de les Valls, un màxim de vint-i-quatre.

Els representants d'aquest *consell de les universitats de les valls d'Andorra* els trobem documentats amb diferents noms: síndics, procuradors i missatgers, els quals, mitjançant procures, defensaven, en nom de tota la comunitat, els interessos d'aquesta –intervenint en un tribunal– dels Consenyors i els seus representants o en un conflicte amb una comunitat veïna, actuant sempre “en nom propi i de les universitats i singulars de les valls”.

Els documents tornen a ser molt imprecisos a l'hora de descriure les persones que representen la generalitat de les valls: poden ser tres homes (1401) quan es tracta de solucionar l'afer de la lleuda de la vall de Querol, o dos missatgers que compareixen davant el procurador reial del comtat del Rosselló i la Cerdanya per demanar la franquesa del pagament del Maestrat de Ports (1403), o sis síndics i procuradors que compareixen davant el capítol d'Urgell (1437). La figura d'un, dos o tres Síndics i procuradors de les

universitats i singulars dels llocs de les valls d'Andorra la trobem en diferents actes relatius als afers que afecten la generalitat de les Valls: qüestions d'ordre intern i judicial (1456), seguiment militar (1465), negociació i defensa de la franquesa de la lleuda (1465, 1485) i remissió de censals (1468). En aquesta línia, el 1472, els homes i els prohoms del Consell de les Valls han d'escollir quatre prohoms perquè aconsellin el Capità –càrrec que documentem l'any 1496–, i el 1497 els Còsols de les sis Parròquies signen un compromís amb el bisbe referent al pes i al valor que havien de tenir els formatges.

No serà fins l'any 1493 quan es documenta una casa on es reuneix el Consell de les Valls d'Andorra i uns anys abans, el 1486, Miquel Ribot d'Aixirivall recull en el *Llibre de la terra* (ANA/ASC, Ll. 12) un seguit de textos normatius (privilegis, concòrdies) i documents d'aplicació de drets (nomenaments, manaments i prestació d'homenatges) dels segles xi al xv que malgrat no constitueix un conjunt orgànic amb una imatge coherent de l'estructura i funcionament del Consell de la Terra, ens informa sobre la necessitat de comptar amb una documentació a mà per al seu govern. El mateix autor podria ser també l'artífex del volum factici, el *Còdex Miscel·lani* (ANA/ASC, Ll. 1), format per textos i documents molt heterogenis i d'origens diversos (científics i literaris), compost en bona part per documents jurídics i legals referents a Andorra.³

Competències del Consell de la Terra

Aquest òrgan de govern, a través dels seus representants, negociava amb els Consenyors i els seus representants les qüestions relacionades amb la defensa de les llibertats i els privilegis i, en particular, la jurisdicció i defensa de la terra, dels comunals, de les herbes, dels boscos i de les aigües (1433, 1440) així com la seva explotació i ús de forma genèrica (1433 i 1499), la provisió i treta de blats i la talla de tributs (la quèstia) (1433). Poden acordar i resoldre en

les causes de veí a veí i d'universitat a universitat, i en qüestions de camins, carrers i closos, aspectes que es tractaran d'acord amb les ordinacions de Santacília, si bé adaptades, per a la gestió de les servituds rurals i urbanes. Per analitzar aquestes competències comptem amb les ordinacions promulgades pel Consell de la Terra en les sessions de Sancogesma⁴ (1454-1502), un conjunt de normes establertes per a l'organització i el règim de la comunitat (ANA/ASC, Ll. 21, fols. 21r-27v).

L'autor d'aquest text –el mateix Miquel d'Aixirivall– atribueix la redacció d'alguna de les ordinacions als segles XIII i XIV i, en fer-ho, reproduceix els noms dels representants dels andorrans que apareixen en dos documents més antics: en l'arbitratge del comte Roger Bernat III relatiu a l'aprofitament de les muntanyes de Perafita i Frontanyà per part dels homes d'Andorra la Vella i els de Sant Julià de Lòria, el 1289; i en un requeriment presentat pels jurats andorrans a Ramon de l'Areny, saig comtal, relatiu a la restitució del pagament de la quèstia, el 1390. Sabem que la facultat que els andorrans tenen sobre la gestió i l'explotació dels béns comunals els és reconeguda almenys des del 1364, però es fa difícil pensar en l'existència d'un òrgan de govern, com el que documentem al segle XV, que promulgui textos normatius en dates tan pretèrites. Es tractaria d'unes ordinacions redactades durant el segle XV però que l'autor adscriu volgutament a segles anteriors per legitimar la possessió, la competència i la potestat que, des de vell antuvi, té el Consell de la Terra sobre la gestió i l'explotació dels comunals. En els segles anteriors ja es documentaven disposicions emanades dels Consenyors o dels seus representants per la via de privilegis on es consignava la potestat i els drets que els andorrans tenien de gestionar i defensar els dominis comunals.

Els drets que es recullen en la major part de la documentació fan referència als drets d'ús i d'aprofitament que la col·lectivitat exerceix sobre uns béns determinats: pastures,

3. J. SANTANACH I SUÑOL: "El Còdex miscel·lani de l'Arxiu de les Set Claus" a *Anuario de Estudios Medievales* 33/1, 2003, p. 417-462.

4. La sessió de Sancogesma tenia lloc el primer dilluns després de Pentecosta, al mes de maig o juny en funció de les dates de la Pasqua.

boscós, erms i aigües. El dret d'aprofitament que els veïns d'una comunitat exerceixen sobre aquests béns es coneix amb el nom d'empru i el seu exercici efectiu és el d'emprivar.⁵ Un accés comú sobre uns béns que serà susceptible d'explotació privada amb l'obtenció de beneficis que són destinats a subvenir necessitats de la pròpia comunitat.⁶

Calia un sistema, una organització sociopolítica que administrés i defensés aquests drets i béns comuns. Una organització, el Consell de la Terra i els consells de Comú – com a representants de la comunitat– assumiran la possessió dels béns comunals i conservaran el dret d'aprofitament de la col·lectivitat regulat per normes: les ordinations. En una comunitat de muntanya l'accés als comunals (boscós, pastures i aigües) ha estat bàsic per a la seva existència i reproducció. La regulació de l'accés i la defensa era necessària, no tan sols per a la pròpia comunitat sinó per a la supervivència del règim feudal i senyorial establert sobre l'explotació i el producte d'aquests recursos: la ramaderia. L'autoritat feudal esmerça el seu esforç a afavorir aquest sistema agropastoral que es tradueix en la concessió contínua de privilegis i franqueses, assegurant el pas dels ramats pels seus dominis i jurisdiccions, atorgant poders per defensar pastures i emprius.

El Consell de la Terra exercirà la regulació genèrica de la *lleua* de les quèsties, de fer efectiva la recaptació del delme i les rendes eclesiàstiques i de la *talla* de la quèstia, la imposició sobre els cabalers i els adults solters. De fet, almenys des del 1364, els andorrans estaven obligats per part dels jurats a declarar el que posseïen a l'hora de llevar la Quèstia.

I per mantenir l'ordre, el 1472, els prohoms del Consell van poder nomenar un Capità amb la potestat de perseguir i arrestar els malfactors que es trobessin a les valls.

El 1480 el Consell de la Terra es va reunir per fer una capbreuació davant els renders del Capítol d'Urgell. Es van citar, sota pena de 50 lliures, els representants, Còsols i Consellers, de cadascuna de les sis Parròquies andorranes,

a Andorra la Vella, amb plena potestat de jurar per totes les universitats i capbrevar totes les rendes. Sembla força clar que aquests representants eren, a la vegada, membres del Consell de la Terra.

Els andorrans, a través dels consells de Comuns i del Consell de la Terra, tenien la facultat de defensar llurs muntanyes i emprius contra tots aquells que qüestionessin aquesta possessió, malgrat que a voltes i en determinats moments aquesta prerrogativa fos usurpada pels agents i representants dels Consenyors. Durant aquest període trobem documentat tot un seguit de conflictes i plets protagonitzats pels andorrans amb altres comunitats, en els àmbits intern i extern amb comunitats veïnes (Lles i Travesseres, Aós, Civís i Arcavell, Vall de Querol, Tor o la Vall de Siguer, etc.) i els seus senyors, a l'hora de consolidar dominis de pastura i establir-ne els límits territorials. Sempre, però, amb la mirada vigilant dels senyors; eren ells o els seus tribunals de justícia els que arbitraven en les causes.

El procés d'establiment de drets, facultats i usos a través de sentències arbitrals i les rodalies que una comunitat té dins el territori propi de la comunitat veïna o fronterera va esdevenir un problema endèmic entre certes universitats, i molts dels litigis encetats als segles de la baixa edat mitjana s'han perpetuat fins als nostres dies (el cas de la Solana).

En aquests conflictes el Consell de la Terra va actuar com a àrbitre nomenant Còsols i Consellers elegits (1499) i va evolucionar amb el que després es va conèixer amb el nom de Tribunal de visura o de veedoria.

Confiam que a partir de la commemoració dels sis-cents anys d'existència del Consell General s'encetaran noves recerques sobre l'establiment d'aquest òrgan de govern "representatiu" de la comunitat, un òrgan de notables, i la seva relació, entre altres aspectes, amb l'organització d'una ramaderia orientada al benefici comercial amb el vistiplau dels Consenyors i autoritats senyorials i reials.

5. Per extensió, el terme Empru va passar a designar els propis béns objecte d'aquest aprofitament. A Andorra, i a partir del moment de l'assumpció per part del consells de Comú de la propietat dels béns comunals, aquest terme designaria especialment el

dret que una comunitat reté sobre un bé comú d'una altra comunitat.

6. És el cas del Conlloc: es tracta de fer convenis amb forans per poder fer carbó i treure fusta i troncs dels boscós i l'arrendament de pastures-venda de les herbes.